

RIKSRETTEN

Storting ✕ Regjering ✕ Høyesterett

EN POLITISK DOMSTOL I 200 ÅR

HVA ER RIKSRETT?

Riksretten er en særdomstol som kan avgjøre om medlemmer av regjeringen, Høyesterett eller Stortinget har begått straffbare handlinger i embetet. Riksretten består av dommere fra Høyesterett og dommere utpekt av Stortinget (tidligere var det Lagtingets representanter, nå er det et utvalg av uavhengige). Bestemmelsene om riksrett er nedfelt i Grunnloven, og det er Stortinget som har anledning til å reise riksrettstiltale.

Riksretten – Stortingets våpen i Grunnloven

Det har vært reist åtte riksrettssaker i Norge siden 1814, alle rettet mot statsråder og seks av dem før 1845. Den første var mot statsråd og general Haxthausen etter krigsnederlaget mot Sverige i 1814. Deretter var det fem saker i løpet av Carl Johans regjeringstid. Den syvende var mot regjeringen Selmer i 1883–84 og dannet grunnlaget for innføringen av parlamentarismen i Norge. Den siste var mot regjeringen Berge i 1926–27.

Felles for riksrettssakene på 1800-tallet var maktkampen mellom Stortinget og kongen og hans regjering. Riksrett ble benyttet av Stortinget for å få innflytelse over den utøvende makt i en tid da Stortinget hadde begrenset med kontrollmyndighet.

Arkitekttegning av Stortinget fra Akersgaten med lagtingssalen, av Emil Victor Langlet, 1860.
Foto: Stortingsarkivet

Riksretten i Grunnloven av 1814

Riksretten ble nedfelt i Grunnloven paragraf 86. Ideen om å kunne kontrollere regjeringsmedlemmer, høyesterettsdommere og stortingsrepresentanter var i tråd med maktbalansen riksforsamlingen fant i andre konstitusjoner i samtiden. Riksretten skulle først og fremst være et maktmiddel for den lovgivende makt, Stortinget, mot den utøvende makten, regjeringen. At høyesterettsdommere også kunne stilles til ansvar, var kjent fra andre grunnlover.

Riksrettens oppbygning og sammensetning var basert på den amerikanske og den britiske modellen med tokammersystem fra 1700-tallet. Tiltalen ble vedtatt i underhuset, Odelstinget, og dommerne kom fra overhuset, Lagtinget. Beslutningen om at det også skulle være dommere fra Høyesterett, var inspirert av den franske grunnloven av 1791. Imidlertid

... indførelse af Kongens Råd
Rigsråd:
... og efter Rigs Rådskabs
... maktfuld, at de nu ble.
... Beslutning af Rigs Rådskab.
... Rigs Rådskabs Råd
... Rigs Rådskab, ligesom Rigs Rådskab.
... som Rigs Rådskab, under den Rigs Rådskab.

... Rigs Rådskab indgives i den
... Rigs Rådskab Rigs Rådskab Rigs Rådskab
... indførelse af Rigs Rådskab, af
... Rigs Rådskab, at Rigs Rådskab
... Rigs Rådskab Rigs Rådskab Rigs Rådskab
... Rigs Rådskab Rigs Rådskab Rigs Rådskab

... Rigs Rådskab Rigs Rådskab Rigs Rådskab

... Rigs Rådskab Rigs Rådskab Rigs Rådskab
... Rigs Rådskab Rigs Rådskab Rigs Rådskab
... Rigs Rådskab Rigs Rådskab Rigs Rådskab

§ 85.

Norðlingar feldu þar áður Þóru og dætur Torfauðlinga.
 Sindgjósti þar Örgjellur, minkagarni í el Diefeldi, þótt dætur
 þess Örgjellar þar Mannuskerfud.
 86.

§ 86.

Han, der allerede en Dødsling, har Gaaet nu at forbyrde
 Dødsringene Trifne og Pikkensne, gjer sig at end, ligelig i
 Lørdag og med Lørdagland.

Genl. Geo. Thompson

§ 87.

[illegible]

§ 88.

Den Omlagte Løn, inden nogen Distil udsigtes Omslag, for
Tiden af Regerende Høvedsmænds indtil $\frac{1}{3}$; dog saaledes, at
Antallet af Indgjør mindst end 15 Pengesum.

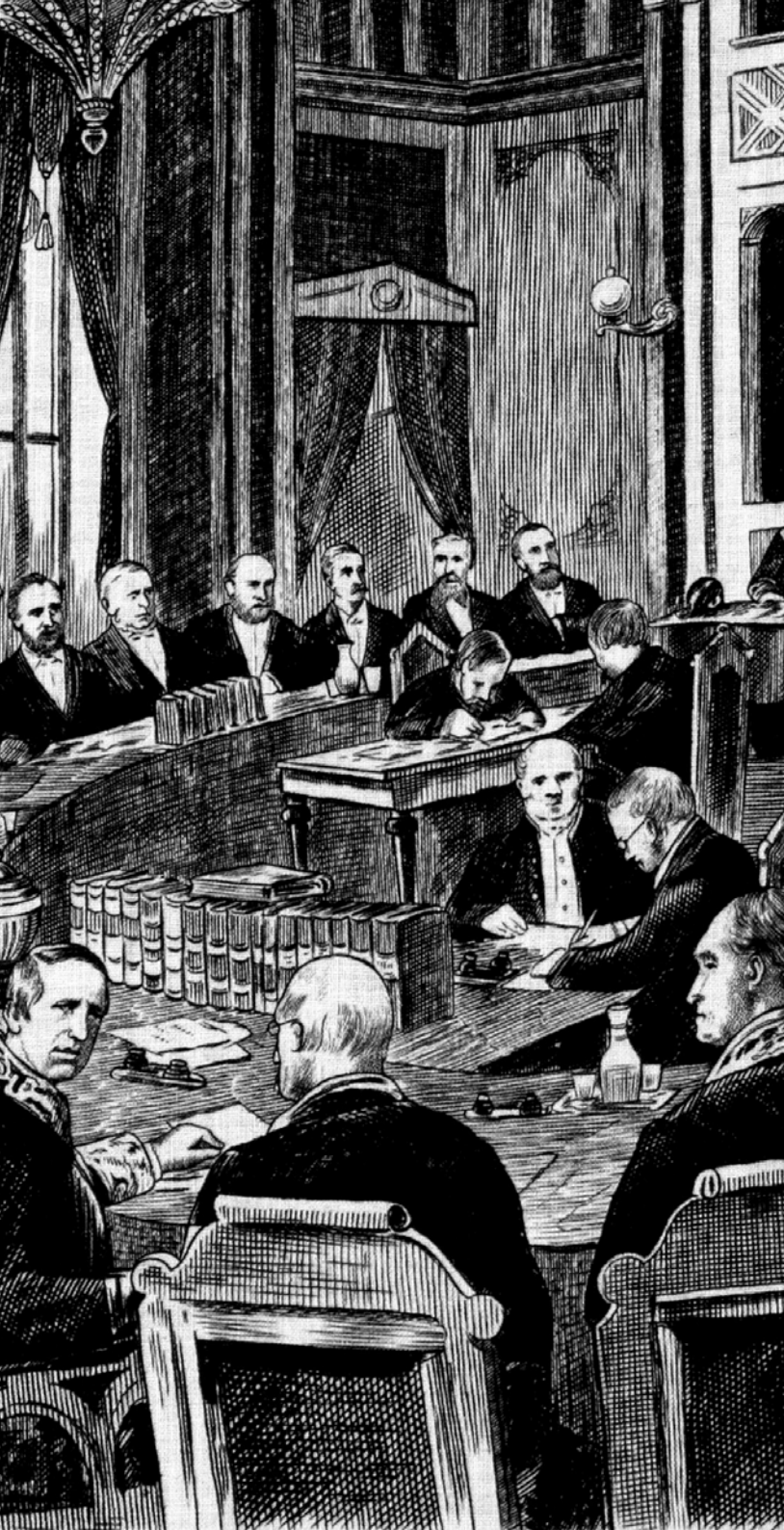
hadde Lagtinget flertallet i Riksretten, noe som understreker Riksrettens rolle som et vern mot maktmisbruk fra den utøvende makten.

Organiseringen av odelsting og lagting etter Grunnloven førte til at det ikke ble to helt separate kamre slik det var i USA eller Storbritannia. Begge kamre hadde sitt utspring i Stortinget, hvor alle ble valgt på samme måte. Dette kunne gi en politisk gruppering flertall i begge kamre, noe som var vanskeligere i andre stater med underhus og overhus. Derfor ble også Riksretten i den norske grunnloven en politisk domstol i mye større grad enn i de fleste andre land.

§ 30 ... Finder noget Medlem af Statsraadet, at Kongens Beslutning er stridende mod Statsformen eller Rigets Love, eller øiensynligen er skadelig for Riget, er det Pligt, at gjøre kraftige Forestillinger derimod, samt at tilføie sin Mening i Protocollen. Den der ikke saaledes har protesteret, ansees at have været enig med Kongen, og er ansvarlig derfor, saaledes som siden bestemmes, og kan af Odelstinget sættes under Tiltale for Rigsretten.

§ 86. Lagthingets Medlemmer tilligemed Høiesteret udgjøre Rigsretten, som i første og sidste Instants dømmer i de Sager, som af Odelstinget anlægges, enten mod Statsraadets eller Høiesterets Medlemmer, for Embeds-Forbrydelser, eller mod Storthingets Medlemmer, for de Forbrydelser de, som saadanne, maatte begaae.

I den reviderte Grunnloven av 4. november ble § 87 endret til § 86.

Hvem vedtar og dømmer i Riksretten?

Etter bestemmelsene i Grunnloven av 1814 var det Odelstinget som hadde anledning til å ta ut riksrettstiltale, og det var medlemmene av Lagtinget og Høyesterett som utgjorde Riksrettens dommere. Dette ble endret i 2007, da Odelsstinget og Lagtinget ble opphevet.

I dag er det Stortinget som bestemmer om det skal reises riksrettssak etter at en uavhengig ansvarskommisjon har undersøkt saken. Dommerne vil bestå av fem høyesterettsdommere og et riksrettsutvalg på seks personer utnevnt av Stortinget, hvorav ingen kan være sittende stortingsrepresentanter eller statsråder.

Med den nye ordningen har Høyesterett en sterkere posisjon enn den hadde tidligere. Rettssaken vil foregå i Høyesteretts lokaler, mens den tidligere holdt til i lagtingssalen. Ved å endre Riksrettens sammensetning ønsket Stortinget å redusere den politiske rolle Riksretten hadde hatt i nesten 200 år.

Haxthausen og krigen

Noe av det første Stortinget gjorde etter at Grunnloven var revidert den 4. november 1814 og en union med Sverige var inngått, var å stille en av sine statsråder for riksrett. Årsaken var Stortingets misnøye med fredsavtalen som var inngått i Moss den 14. august 1814.

Fredsavtalen med Carl Johan reddet Grunnloven. Stortinget ble anerkjent som en forhandlingspart da unionen med Sverige skulle inngås. Men avtalen ble likevel betraktet som et nederlag. Skuffelsen var stor da krigen mot Sverige ble avblåst etter knappe tre uker uten et avgjørende slag. En av grunnene til den kortvarige krigen var hærens manglende forsyninger.

Det var statsråd og generalløytnant Frederik Gottschalck von Haxthausen som hadde hatt ansvar for å rapportere om de militære

Frederik Gottschalck von Haxthausen (1750–1825), kopi av Wilhelm Holter. Foto: Eidsvoll 1814/Digitaltmuseum

avdelingers beholdninger. Han ble beskyldt for å ha gitt mangelfulle opplysninger om soldatenes forsyninger, noe som gjorde at Christian Frederik kapitulerte, og høsten 1814 førte beskyldningene til at Odelstinget valgte å reise riksrettssak.

Det overordentlige storting i 1814 hadde verken tid eller reglement til å gjennomføre en riksrettssak. Saken mot Haxthausen måtte derfor vente til det første ordentlige storting. Den 4. oktober 1815 vedtok Odelstinget på nytt å reise riksrettssak mot Haxthausen, og i november startet den første riksrettssaken i norsk historie.

Dommen ble avsagt i mars året etter. Haxthausen ble frifunnet, men fikk sterk kritikk for sin mangelfulle og motstridende rapportering til Christian Frederik. Han ble dømt til å betale saksomkostningene, noe som vitner om Riksrettens misnøye med statsrådets handlinger og nasjonens behov for en syndeboek etter den mislykkede krigen mot Sverige.

Rapport om bestanden ved Moss militære magasin datert 14. august 1814. Foto: Stortingsarkivet

39 - 10 44
ad Ark. 2168
L.H. N° 40 f. 28.2.
publ. 18 Dec. 1815

Rapport

Om Lieftaunders ved Moss militære magasin

	Magasin
	Provj.
Rogt	740
Pigg	500
Færre	1000
Lobak	94
Row	126
Siad	115
Pissegryw	4200
Sied	127
Kaet	8
Corfist	400
{ Cornispariat. Com: 175 Stær } { Prov: Com: 225 }	
Bærre	2500
Negerbeats-Lobak	224
Pissegryw	70
Rogtobuk	500
Bærre	15

Riksrettens reglement

Før den første riksrettssaken kunne holdes, måtte Stortinget lage et reglement for Riksretten. Dette var en av de første sakene man begynte å arbeide med på Stortinget.

Reglementet ble debatter og behandlet i 1815, og Høyesterett og høyesterettsadvokatene uttalte seg også. Høyesterett ønsket i all hovedsak at reglementet for Riksretten skulle være så lik som mulig reglementet for Høyesterett. De var opptatt av at rettssaken skulle være åpen for tilhørere og at prosedyren skulle være muntlig, men voteringene skulle være hemmelige. Riksrettens medlemmer hadde også forbud mot å avsløre sin egen eller andres mening. Etter at saken var avsluttet, skulle rettsprotokoll og dom offentliggjøres og tilgjengeliggjøres for alle.

Det var viktig å understreke at Riksretten var en selvstendig domstol, adskilt fra den

utøvende makt. Dette ser vi blant annet i bestemmelsene om at protokoller og domsakter skulle forsegles med Stortingets segl, ikke rikets segl (regjeringens). Deretter skulle Riksrettens president se til at sakens rettsprotokoll, akter og voteringsprotokoll ble plassert i Stortingets arkiver, hvor den siste «for den nærværende Slægt bør være lukte Bøger.»

«at det bør være streng Pligt for alle Rigsrettens Medlemmer, ikke at aabenbare eller udlade sig med, af hvad Mening han selv eller de øvrige af Rigsrettens Medlemmer have været af, eller hvad nogen af dem have voteret»

–Høyesteretts anmerkning til § 16, 22. august 1815

Odelsthingets Forslag til et Reglement for Rigsretten § 1.

Regeringens organisation og sætne i Hirkpønske ommands-
munde med Grundlovens § 86. har solent i Ragsringens Lov-
samlingsal.

Professoren i Ragsringens, som tillige Regeringens Professor,
hvis navn kunnet staa i indvortes Politik. Ragsrens Retslæse-
gule Retslæring om Regeringens Retslæse og som Ragsrens
foranstaltninger som staaende Ommands samman kalde. For
samme id mættelst som samme Ragsringens som den Rags-
gule Officiert af Retslægens Retslæring. -

Carl Johan og Stortinget

Flertallet av riksrettssakene ble reist under Carl Johans regjeringstid. De var først og fremst en indirekte kritikk av kongens avgjørelser og var viktige for å avklare maktforholdet mellom Stortinget og

regjeringen. Carl Johan ønsket å regjere uavhengig av Stortinget, noe som førte til mange konflikter. Stortinget skulle vedta lovene og skattene, som var rammen for kongens utøvende makt. Det mente at kongen regjerte og tok avgjørelser i strid med hva Stortinget hadde vedtatt, mens Carl Johan mente Stortinget la seg opp i detaljer de ikke skulle bestemme.

Carl Johan kom med en mengde forslag til endringer i Grunnloven på 1820-tallet, og noen av dem gikk ut på å redusere Stortingets makt i Riksretten. Han foreslo blant annet at kongen skulle få rett til å tiltale statsråder og høyesterettsdommere, og han foreslo å endre sammensetningen av Riksretten. Carl Johan ønsket at den skulle bestå av ni embetsmenn og ni lagtingsrepresentanter. Siden den anklagede kunne fjerne inntil en tredel av dommerne, ville dette ha ført til at de politiske dommerne kunne komme i mindretall. Men som med alle andre forslag til endringer i Grunnloven fra Carl Johan, avviste Stortinget forslagene.

Wedel og blåfargen

Grev Wedel ble finansminister i november 1814 og fikk ansvaret for å få orden på den norske økonomien etter napoleonskrigene. Etter flere feilslåtte forsøk på å skaffe inntekter og utenlandsk valuta til statskassen mente Stortinget at han hadde ansvar for at den norske staten hadde tapt 130 000 spesidaler. I den første saken forsøkte finansdepartementet å selge et parti kobber, arsenikk og blåfarge via et handelshus i Nederland. Handelshuset gikk imidlertid konkurs, og inntektene gikk tapt. Litt senere forsøkte departementet å opprette et vekselkontor, igjen for å skaffe utenlandsk valuta. Også dette var mislykket, og staten tapte enda flere penger.

Både i 1818 og 1821 ble riksrett diskutert. Mange mente at Wedel ikke hadde hatt lov til å gjøre som han gjorde, og at han burde ha betalt erstatning til staten av egen lomme. I 1818 ble saken utsatt til neste storting, og i 1821 ble han

Herman Wedel Jarlsberg (1779–1840),
av Fredric Westin, 1825. Privat eie

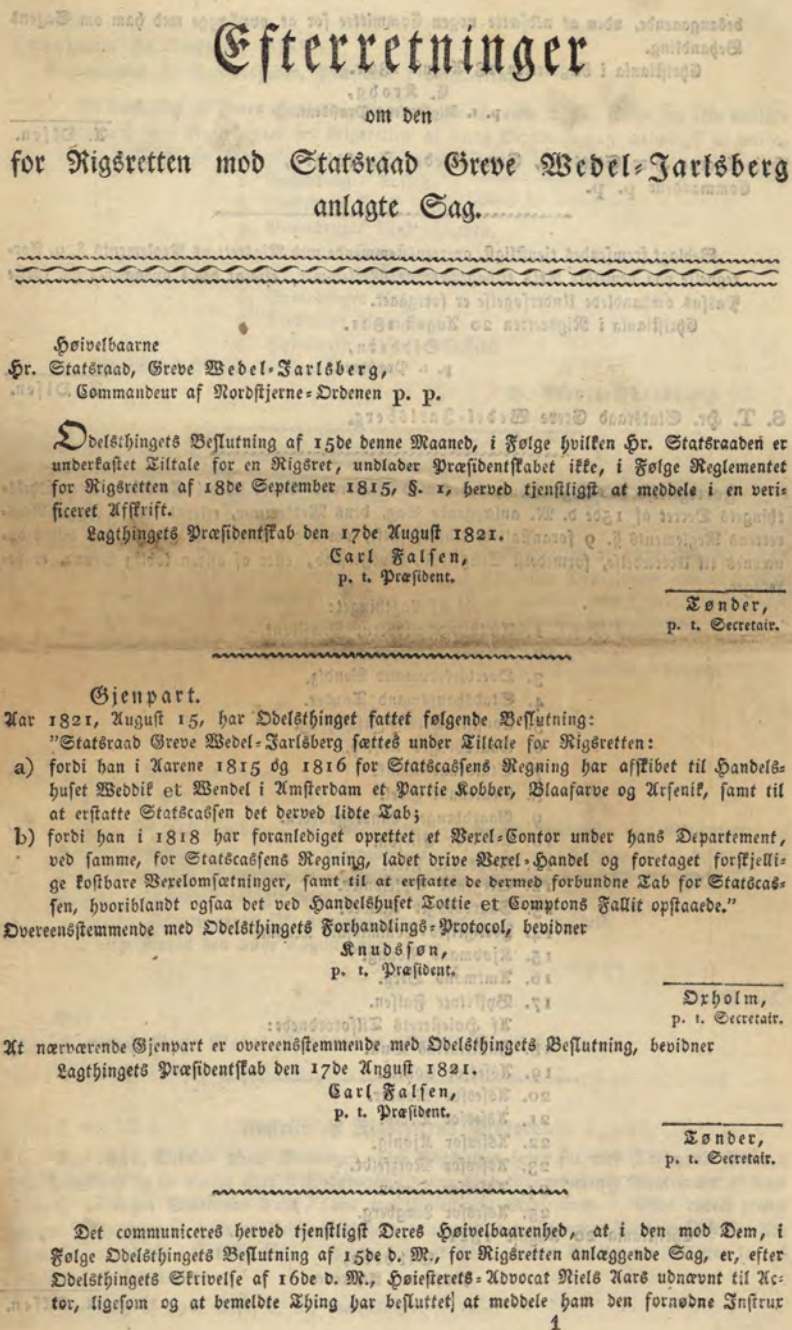
tiltalt. Wedel ble til slutt frikjent, men hadde på det tidspunktet allerede bedt om å få gå av som statsråd grunnet en konflikt med kongen.

Denne saken var i stor grad med på å definere skillelinjene om i hvilke tilfeller Riksretten skulle benyttes. Kongen var en sterk motstander av saken da han mente at Wedels handlinger som departementsleder ikke kunne behandles av Riksretten, men burde påtales i den vanlige domstolen. Det var kun som kongens konstitusjonelle rådgivere at statsrådene kunne stilles for riksrett, mente Carl Johan. Greven var også enig i dette prinsippet, og i sin forsvarstale advarte han mot at riksrett skulle brukes «som et Tugtens Riis» hver gang Odelstinget «– eller en mindre oplyst Pluralitet af denne» var misfornøyd med statsrådets handlinger.

«Rigsretten, dette Borgerfrihedens og Borgersikkerhedens hellige Palladium»

- Grev Wedel

Ifølge riksrettsreglementet skulle rettsforhandling og dom offentliggjøres. Første side fra *Efterretninger om den for Rigsretten mod Statsraad Grev Wedel-Jarlsberg anlagte Sag*, 1822. Foto: Nasjonalbiblioteket

Fastings doble lønn

Det ble også reist en annen riksrettssak i 1821, mot statsråd og kommandør Thomas Fasting. Anklagen gikk ut på at han hadde mottatt lønn både som statsråd og som kommandør i marinen fra 1815 til 1818 og dermed fått dobbelt lønn i disse årene uten at Stortinget hadde bevilget dette. Anklagen omfattet også at kongen hadde utnevnt ham uten at dette hadde blitt diskutert i statsrådet eller skrevet i protokollen.

Stortinget mente at Fasting ikke kunne beholde begge embetene, og statsråden ble dømt til å tilbakebetale den lønnen Stortinget mente han hadde fått for mye. Thomas Fasting var dermed den første som ble dømt i Riksretten.

Fasting var også den statsråden som har vært involvert i flest spørsmål om riksrettstiltale – hele seks ganger.

Thomas Fasting (1769–1841). Foto: Oslo Museum/
Digitaltmuseum

Statsråd Collett i kongens gunst

I 1827 gikk Stortinget igjen til riksretts-sak, og bakgrunnen var økt mistillit og uvilje mot regjeringen. Stortinget var samlet kun hvert tredje år, og misnøyen rettet seg særlig mot de såkalte provisoriske anordningene – ordninger som kongen og hans regjering vedtok mens Stortinget ikke var samlet.

Statsråd Jonas Collett ble tiltalt blant annet for å ha utbetalt lønninger og pensjoner uten hensyn til Stortingets vedtak. Egentlig var det Carl Johan som ble utsatt for kritikk, men det var Collett som måtte svare på beskyldningene.

Selv om Collett ble frikjent, ble det samtidig påpekt i dommen at kongen ikke kunne gi ordninger som var i strid med lover vedtatt i Stortinget.

Jonas Collett (1772–1851). Foto: Oslo Museum/
Digitaltmuseum

Over halvparten av riksrettssakene i norsk historie ble reist under Carl Johans regjeringstid. Riksrett ble også diskutert ved flere tilfeller, uten at det ble noe av. Ett tilfelle var i 1824 mot den tidligere statsminister Peder Anker og statsrådene Collet og Fasting. Bakgrunnen var et forsøk fra Carl Johan på å innføre strengere sensur, i strid med Grunnloven § 100 om trykkefrihet.

Et annet tilfelle var i 1830. Det ble diskutert riksrett mot statsrådet etter Carl Johans kunngjørelse i 1828 som forbød feiringen av 17. mai. Carl Johan mislikte at nordmennene ville feire 17. mai, og dette var en stor konflikt i disse årene. Under feiringen året etter, i 1829, angrep militære tropper folkemengden på Stortorget i Christiania – det såkalte Torgslaget.

Torvslaget den 17 Mai 1829 i Kristiania, Koloreret Pennetegning af Literat Reimers 1829.
Foto: Nasjonalbiblioteket/Flickr

Kolovrat
af Liber
senere Udg.

6. Borger skabet (Bager Bølling)

7. Opstablel Brolægningsten

Generalens Adjutant Per-
Løitn. Wedel og Morgenstjerne

9. Antagelig Høker Landstrand d. Ertsgaard

10. - Student Wergeland?

Løvenskiold og det opprørske Stortinget

Den neste riksrettssaken kom ni år senere. Dette var også den mest dramatiske så langt. I 1836 ble statsminister Severin Løvenskiold tiltalt fordi han ikke hadde protestert mot at kongen oppløste Stortinget i juni. På begynnelsen av 1830-tallet hadde Stortinget for første gang hatt flere bonderepresentanter enn embetsmenn, og en rekke kampsaker strandet hos kongen, som nektet å sanksjonere (godkjenne) dem. Stortinget svarte med å ta opp en rekke av sakene på nytt i 1836, noe Carl Johan ble så misfornøyd med at han nektet Stortinget å fortsette sitt arbeid.

Siden Stortinget kun var samlet hvert tredje år, var det viktig at det fikk behandlet ferdig de sakene det skulle behandle. I utgangspunktet hadde Stortinget bare rett til å være samlet i tre måneder, men kunne be kongen om forlengelse. I juli 1836 nektet kongen å forlenge

Severin Løvenskiold (1777–1856), litografi basert på portrett av David Arnesen. Foto: Stortinget

Stortinget, mens Stortinget, på sin side, mente at oppløsningen av tinget var til skade for landet. Stortinget var ikke ferdig med å behandle sakene eller vedta statsbudsjettet. Til tross for at flere av statsrådene protesterte, var statsministeren enig med Carl Johan. Løvenskiold underskrev beslutningen, og den ble sendt til Christiania.

Booke

the

Regiment of Foot

Logan and the Earl of Salisbury
Seven Years.

Stortinget reagerte svært bestemt da beskjeden kom om at oppløsningen skulle skje bare dager senere. Stortingets forskjellige politiske grupper, som hadde vært svært uenige seg i mellom under sesjonen, var i denne saken alle enige. I løpet av to dager ble det bestemt at Løvenskiold skulle stilles for riksrett for ikke å ha protestert mot kongens avgjørelse.

I selve rettssaken beskyldte Løvenskiolds forsvarere Stortinget for å ha handlet uansvarlig – det var deres egen skyld at Stortinget ble oppløst. Det hadde også fornærmet kongen ved ikke å være tilstrekkelig ærbødig, ved at embetsmannsrepresentantene hadde latt være

å bruke uniform, og ved at grunnlovsdagen 17. mai hadde blitt feiret på en demonstrativ måte. Dette viste seg ikke å være noen vellykket fremgangsmåte, og Løvenskiold ble dømt.

Senere samme høst ble kongen tvunget til å sammenkalle Stortinget på nytt for å få vedtatt statsbudsjettet. Det overordentlige Stortinget fikk da også vedtatt en av kampsakene fra 1830-årene, loven om kommunalt selvstyre: formannskapslovene.

Tresnitt av den gamle stortingssalen i Skilling-Magazinet i 1836.

«Det er mærkverdigt at Thingets samtlige Medlemmer ere enige som een Mand, naar det gjælder slige vigtige unionelle Forholde, uanseet hvor uenige man ellers har været angaaende andre Gjenstande; saaledes kunde man nu de 2 sidste Dage tydelig i Thinget gjenkende den samme Aand, som besjelede Konstituenterne paa Eidsvold.»

– Stortingsrepresentant Ingebrigt Sæther
i brev 9. juli 1836.

Riksrettens forhandlinger og dom ble offentliggjort i et tillegg i Storthings-Efterretninger fra 1836.
Foto: Nasjonalbiblioteket

Stortings-Efterretninger

Et

Tillæg til Skilling = M

N° 43–44.

Redigeret af C. Sivertsen

R i g s r e t t e n .

Rettens Forhandlinger begyndte Tirsdagen den 23de August, og endtes Torsdagen d. 8de September, hvor da blev affagt følgende Dom:

„Statsminister Levenskiold, Ridder og Kommandør af h. kongl. Majestæts Ordener, bør, for ej at have protesteret imod den kongelige Beslutning af 2den Juli sidstleden, hvorefter Norges ottende ordentlige Storting havde ved den 8de næstefter, ifølge Loven af 7de Juli 1828 § 2 Lit. i og § 6 at bøde til Statskassen 1000, skriver et tusinde norske Speciedaler; saa bør han og at betale i Salarium til Defensor, Højesteretsadvokat, Ridder Petersen 300 Spd., til Justitssekretær Rieck 120 Spd., og i Godtgjørelse til Højesteretsbudene, Rosholm og Horn for Stevningens Forkyndelse og Opvartning i Rigsretten tilsammen 30 Spd.“

Idet vi straks meddele dette Udfald af Rigsretten, have vi tillige troet at burde levere følgende, temmeligt udførlige Fremstilling af Rigsrettens Forhandlinger:

Defensor (Statsministerens Forsvarer), Advokat Petersen, begyndte Prosedyren med den Paastand, at Lagtingets Medlemmer ikke kunde deltage i Sagens Behandling og Paadømmelse fordi de 1) „havde ophørt at være Lagtingsmedlemmer, da Rigsretten første Gang traadte sammen, og altsaa manglede juridisk Hjemmel til at tage Sæde i denne høje Ret. 2) fordi de alle havde gereret (opført) sig som Parter i Sagen, og 3) fordi de ikke kunne paafjende denne uden baade direkte og indirekte at paafjende sine egne Handlinger.“ Det var ikke nok, ytrede han, at man har været Medlem af Lagtinget, men man skal virkelig være det paa den Tid, Rigsretten sættes. Den 11te Juli, da Retten første Gang traadte sammen, var Stortinget allerede høret, og selgelig var ogsaa Lagtinget, som en Underafdeling af det, allerede opløst. Af flere Bestemmelser i

Rigsrets = Reg
at dette foru
den Tid Rigs
Særdeleshed
maatte tages
Tilsælde, her
var fattet est
afgjort, at der
tet Lagting ga
gen skulde udf
ket nedenfor m
manglede Ret
ligesaaalidet fun
udvide Lagting
stemte Former

Med Her
rede han, at d
saa ogsaa Lagt
besluttede, at
Medlemmer st
under Overvej
erholdte Unde
ning var at fo
lemmer vare
deltage saaledes
tryffeligen ytr
løsning maatte
Landet, og at
slutning maa
Kongens Raad
Højstfamme om
heder, eller de
urigtigt Lys o
lingen Side 15
der indstilledes
tedes af Stort
baade at h. S
Oplosning var
gens Raadgiv
lende Pligter,
gjøre Raadgiv
Dne. Defens
ikke alene var

Vogt og jernollen

Riksrettssaker var blitt reist jevnt og trutt gjennom hele Carl Johans regjeringstid. Den siste i rekken ble reist i 1845, etter kongens død, men viste til saker der Carl Johan hadde nektet å følge Stortingets vedtak. Riksrettssaken mot statsråd Jørgen Herman Vogt i 1845 dreide seg om tollspørsmål. Odelstinget mente blant annet at kongen hadde nektet å følge Stortingets vedtak om tollinspektørers inntekter, og at han urettmessig hadde pålagt toll på import av jern.

Som i saken mot Collett i 1827 gjaldt riksrettstiltalene spørsmålet om kongen og regjeringens rett og frihet til å gi provisoriske anordninger i perioden mellom stortingssejonene. Og som Collett ble også Vogt frikjent, da Riksretten mente at de begge var dugelige, nidkjære og rettskafne menn som tjente staten etter beste evne.

Jørgen Herman Vogt (1774–1862), portrett av Amalia Lindegren, 1847.

Riksretten mot statsråd Vogt ble den siste riksrettssaken før saken mot regjeringen Selmer i 1884. En grunn til dette var Carl Johans død i 1844. De fleste av riksrettssakene hadde sin bakgrunn i kongens avgjørelser, selv om det var statsrådene som ble stilt til ansvar.

Selv om riksrettssakene under Carl Johans regjeringstid virker bagatellmessige i dag, var de viktige for å avklare grensene mellom den lovgivende og den utøvende makt før 1884. Riksrett var på dette tidspunktet Stortingets eneste

middel for å uttrykke mistillit mot kongen og hans regjering. Det ble enda flere ganger stilt spørsmål i Stortinget om å vedta riksrettssak, og trusselen om riksrett var derfor et middel for å vise sin misnøye med kongens handlinger.

Konfliktnivået mellom konge og storting ble stabilisert under Oscar 1, og de påfølgende regjeringene fikk handle i Stortingets ånd. Harmonien mellom den utøvende og lovgivende makt var opprettet, før det brakte løs igjen noen tiår senere.

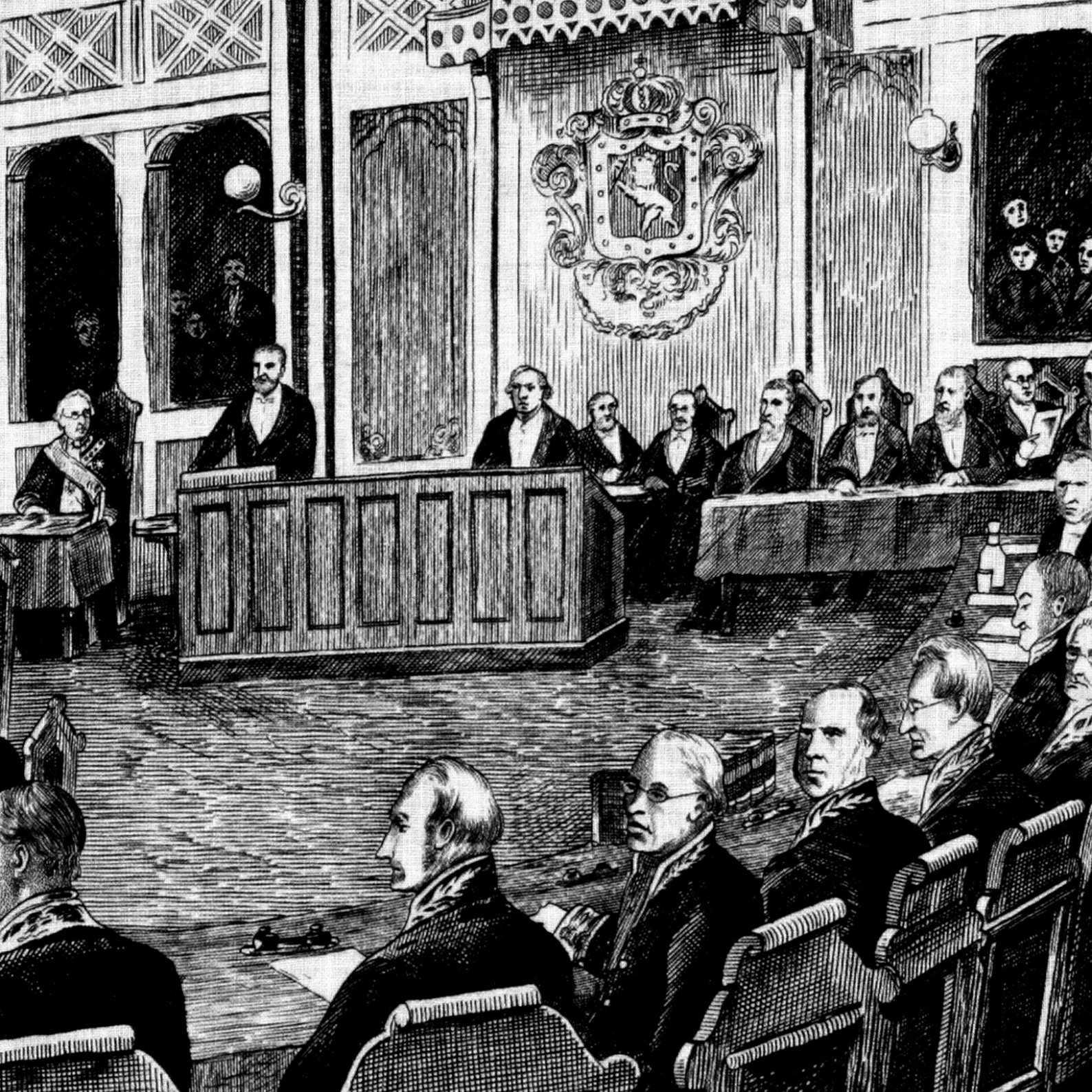

“

*... at al Magt og Kraft
samles her i denne Sal til
Afgjørelse af Samfundets
høieste og vigtigste
Anliggender...*

—Johan Sverdrup i Stortinget den 8. mars 1872.

Riksretten mot regjeringen Selmer og parlamentarismens gjennombrudd

Et stridstema som vokste frem på 1870-tallet mellom regjeringen og Stortinget, var statsrådssaken. Stortingets flertall besluttet, gjennom tre identiske lovvedtak, at Grunnloven skulle endres slik at statsrådene pliktet å møte i Stortinget for å svare for sine handlinger. Kongen og hans regjering svarte med å nekte å sanksjonere

grunnlovsendringen. Stortingets mål var å få innflytelse over regjeringen – og å kunne påvirke hvem som satt i den.

Etter stortingsvalget i 1882 fikk venstresiden, med Johan Sverdrup som leder, over 60 prosent av stemmene. Da regjeringen fortsatt nektet å bøye seg for Stortingets krav, grep flertallet nok en gang til sitt mektigste våpen: Riksretten.

Samtlige elleve medlemmer av regjeringen ble tiltalt, med statsminister Christian August Selmer i spissen. Riksrettssaken mot Selmer var omfattende, og det tok nesten ett år før den siste dommen ble avsagt den 1. april 1884. Statsminister Selmer ble fradømt sitt embete og måtte betale et betydelig beløp i saksomkostninger. Syv andre statsråder delte hans skjebne, mens de siste tre ble ilagt bot.

Christian August Selmer (1816–1889), statsminister fra 1880 til 1884. Portrett av Mimi Heiberg. Foto: Stortinget

Hva er parlamentarisme?

Det parlamentariske prinsipp betyr at regjeringen må ha støtte fra Stortinget. Før 1884 bestemte kongen selv hvem som skulle være hans statsråder, men etter riksrettsdommen i 1884 ble kongen tvunget til å utnevne en regjering som hadde flertallet i Stortinget bak seg. Regjeringsdannelsen i 1884 var starten på en ny parlamentarisk styreform i Norge, men det gikk mange tiår, og kongemakten var blitt betydelig svekket, før man kunne snakke om en moderne parlamentarisme. Først i 2007 ble det parlamentariske prinsipp nedfelt i Grunnloven med bestemmelsen om at Stortinget kan felle en regjering ved mistillit. Frem til det var parlamentarismen en konstitusjonell sedvanerett, eller tradisjon.

Johan Sverdrup (1816–1892), opposisjonslederen under statsrådssaken. Portrett av Christian Krohg, 1882.
Foto: Stortinget

Kongen forsøkte etter riksrettssaken å utnevne en ny konservativ regjering, uten hell. Til slutt måtte han gi etter for Stortingets krav, og den 26. juni 1884 ble Johan Sverdrup utnevnt som statsminister. Sverdrup ble med dette statsminister i den første parlamentariske regjering i Norge, og med riksrettsdommen i 1884 hadde Norge gjennomgått den kraftigste politiske rystelsen siden 1814.

Til venstre:
Riksrettsprotokoll I fra 1884.
Foto: Stortingsarkivet

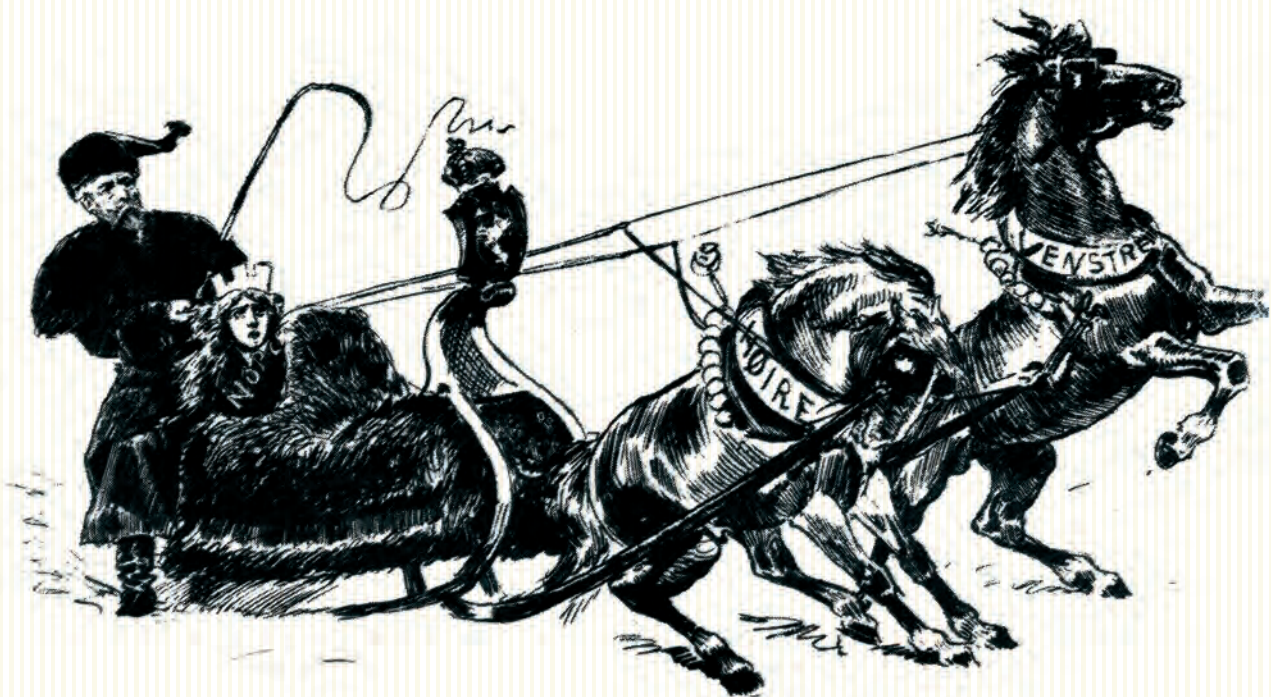
Øverst til høyre:
Stortingsproposisjon nr. 61 (1880) fra regjeringen, angående nektelse av sanksjon på Stortingets beslutning av 17. mars 1880 om statsrådenes deltakelse i Stortingets forhandlinger.
Foto: Stortingsarkivet

Nederst til høyre:
De første politiske partiene i Norge ble dannet i 1884, som et resultat av striden mellom Stortinget og kongen og hans regjering. Venstre var først ute med å etablere seg som et parti i opposisjon til den konservative fløyen i Stortinget. De konservative svarte med å etablere Høyre like etter. I flere tiår skiftet disse to partiene på å ha regjeringsmakten. På bildet forsøker Oscar 2. å holde Venstre i stramme tøyler for å bremse den politiske utviklingen. Tegningen er hentet fra ukeavisen Vikingen.

Sth. Prp. No. 61.

(1880).

Ang. Regtelse af Sanktion paa Storthingets Beslutning
af 17de Marts 1880 til Grundlovsbestemmelse om Stats-
raadernes Deltagelse i Storthingets Forhandlinger samt
angaaende Fremsettelse af Kongelig Proposition til
Grundlovsbestemmelse angaaende Forandring i
Grundlovens § 54 med flere Paragrafer.

Bestående af 285 (to Hundrede og fem) gjennemdrogene, paginerede og forseglede Sider bestaaende Brevet autoriseres hermed til Protokol N. 2 for Riksdagen i den af de to og tredive ordentlige Riksdags Medlemmer og Statsminister Christian August Selmer daterende Sj.

Christiania den 11^e Februar 1884.

J. Overkrup
Riksdags Præsident.

Riksrettsprotokoll II fra 1884, forseglet og signert av
Riksrettens leder, Johan Sverdrup. Foto: Stortingsarkivet

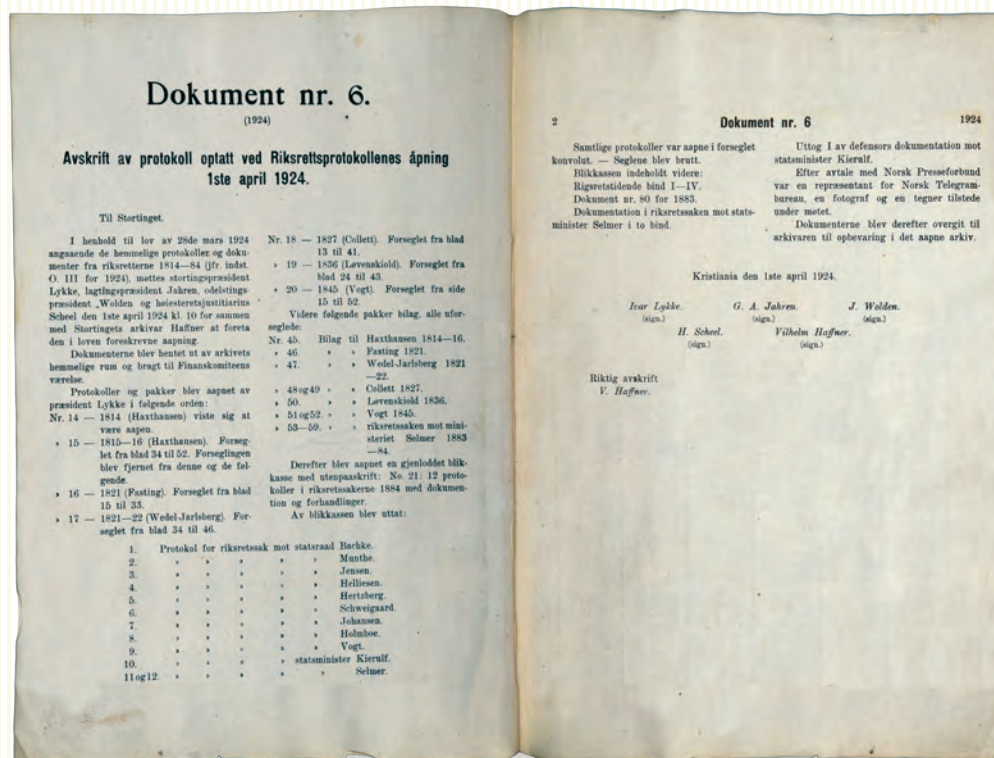
Stortingets segl, benyttet i 1884. Foto: Stortingsarkivet

Åpningen av riksrettsarkivet

Arkivene etter riksrettssakene er oppbevart i Stortingets arkiver. I reglementet fra 1815 ble det bestemt at selve behandlingen og dommen skulle være offentlig. Voteringene skulle derimot være hemmelige, og etter at dom var avsagt, skulle Riksrettens president se til at sakens rettsprotokoll, akter og voteringsprotokoll ble plassert i Stortingets arkiver, hvor de siste «for den nærværende Slægt bør være lukte Bøger.» Dette ble deretter oppbevart i en gjenloddet blikkiste i Stortingets arkiver.

I 1914 ble det foreslått å åpne arkivet etter de syv riksrettssakene som hadde vært, men det ble avvist i Stortinget fordi det fortsatt fantes etterlevende etter saken mot Selmer. Først ti år

senere, den 1. april 1924, ble kisten høytidelig åpnet med Stortingets presidentskap og høyesterettsjustitiarius til stede.

Bilde fra åpningen av riksrettsarkivet 1. april 1924 og Dokument nr. 6 (1924). Foto: Stortingsarkivet

Den siste riksrettssaken

Bakgrunnen for den siste riksretts-saken i norsk historie var bankkrisen i 1920-årene. I 1923 støttet regjeringen Den Norske Handelsbanken i Trondheim med et lån på 25 millioner kroner i statsveksler. Støtten ble gitt i hemmelighet, uten å legge frem beslutningen for kongen i statsråd eller for Stortinget. Hemmeligholdet ble begrunnet med behovet for å unngå panikk blant bankens kunder.

I 1924 hadde banken igjen behov for penge-støtte. Stortinget bevilget en statsgaranti på 15 millioner kroner, men ble ikke informert om det først lånet.

Handelsbanken falt, til tross for støtten. I mellomtiden hadde regjeringen, ledet av Abraham Berge, gått av. I januar 1925 ble Stortinget orientert om situasjonen rundt Handelsbanken,

Riksrettens dommerkollegium i lagtingssalen, 1926.
Foto: Anders Beer Wilse, Norsk Folkemuseum

og den 14. juli 1926 fattet Odelstinget vedtak om riksrett.

Berge og de seks statsrådene fra Frisinnede Venstre og Høyre ble stilt for riksrett for å ha handlet i strid med Grunnloven: De hadde bevilget støtten uten vedtak i Stortinget og brutt opplysningsplikten ved ikke å informere Stortinget senere.

Dommen lød på frifinnelse, med begrunnelse

i at tiltalen etter gjeldende lovgivning var blitt foreldet. Riksrettens dommere hadde imidlertid delte oppfatninger om frifinnelsesgrunnlaget.

Saken mot regjeringen Berge var den åttende og siste riksrettssaken i rekken. I etterkant av Berge-saken oppnevnte Stortinget en spesialkomité som slo fast konsekvensen av et mistilitsvotum: En regjering pliktet å gå av dersom den ikke hadde Stortingets tillit.

NORGES KOMMUNISTBLAD

ORGAN FOR NORGES KOMMUNISTISKE PARTI

AVD. AV DEN KOMMUNISTISKE INTERNASJONALE

4. AARGANG. NR. 207

19

26

TIRSDAG 7. SEPTEMBER

Vaneforbryderen Abraham Berge og medskyldige paa anklagebenken.

Kamerat Emil Stang holdt søndag følgende foredrag i Folkets hus.

Dere tror naturligvis at jeg her vil holde det samme foredrag som jeg vilde ha holdt i riksetten om jeg var blitt aktor, men det vil jeg ikke gjøre. Det er en dumskandale.

Emil Stang gir en kraftig karakteristikk av Berges forbrydelser.

Berge maa dømmes av folket!

demokratisk inngripen. Han har bedratt stortinget. Det var den første fascistiske statshandling.

Da odelstinget besluttet riksstillingen reiste der sig et vokalskrik i hele den kapitalistiske presse. Tidsskrift for bank og finansvesen, som redigeres av advokat Balohen har sagnet la frem fascistenes program. De gaar ut paa, at stortinget skal avgi sin bevilgningrett. Alle budgetter skal avgjøres en blok. Hvis det gaar, skal stortinget

Kampen mot fascismen er idag

Alt dette var nødvendig for at skjule forfatningsbruddet, i 1924 avgir regjeringen sin aarsregning kong Haakon.

MIDDAGSUTGAVEN

Dagbladet

Løssalgsspris 15 øre.

58. årg.

Utkommer alle hverdager

KEF

ORIENTALSK
CIGARET

Torsdag 29. juli 1926

Redaktør: Einar Skavlan

HVEM REDDET SINE PENGER?

Formannen i Handelsbankens direksjon, hr. Throne Holst, skal stå høit oppe på listen.

Moskvakommunistene er i finanskomiteen representert av redaktør Sverre Krogh. Norges Kommunistblad har således en god kilde, når det idag har besluttet å offentliggjøre en del av de opplysninger, det har skaffet sig, om hvor det blev

blev innviet i statsstøtten til Handelsbanken var admiral Børresen, direktør for Freia chokoladefabrikk Throne Holst, overrettssakfører H. Ameln og kjøpmann Th. Mowinkel, Bergen, som alle satt i Handelsbanken.

i banken. Det stod faktisk bare 2 millioner kroner igjen av de større private innskyteres penger. Det andre hadde disse store kapitalister fått reddet på statens og de mindre innskyteres

Freia
SELSKAPS-
CHOKOLADE

O.r.sakfører Niels
Prindsensgade

Advokat KARI
Akersgaden 8, Oslo,

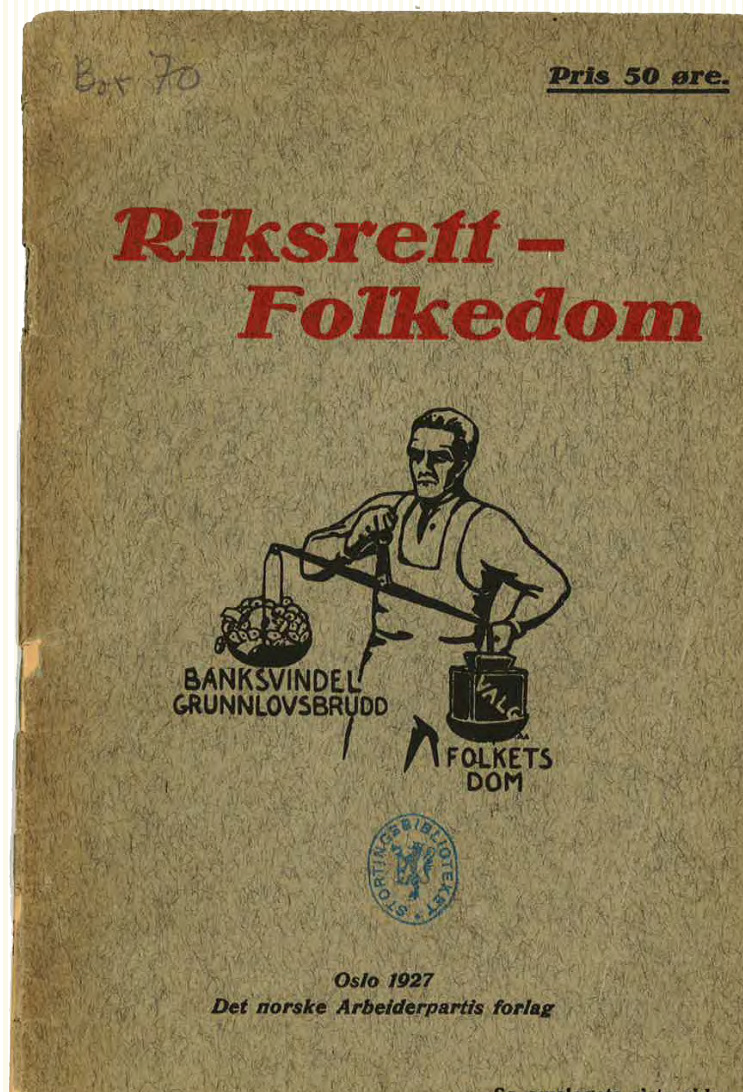
HØIESTRETS-
I. M. JOHANSEN
Grønsen 17, Oslo

Viggo Hansteen og
Overrettsakførere, Sk
(Indg. Skippergaten) Oslo

Jens Michael Lund

Riksrettssaken satte de politiske motsetningene mellom den bestående eliten og en voksende arbeiderbevegelse på dagsordenen, og den ble gitt stor plass i offentligheten i de nesten åtte månedene den pågikk. Den store interessen for saken handlet om mer enn de konstitusjonelle forholdene. Bankkrisen, og myndighetenes håndtering av den, stod i sentrum for oppmerksomheten.

Avisklipp fra stortingsarkivet fra Dagbladet, 29. juli 1926, og Norges Kommunistblad, 7. september 1926. Pamflett utgitt av Det norske Arbeiderpartis forlag, 1927.
Foto: Stortingsarkivet

Riksretten frem til i dag

Riksrett er fortsatt Stortingets strengeste reaksjon overfor de tre statsmaktene og dens medlemmer.

I dag har Stortinget flere måter å utøve politisk kontrollmyndighet på, for eksempel gjennom bruk av mistillit og gjennom kontroll- og konstitusjonskomiteens egne undersøkelser for å kontrollere om regjeringens politikk er i overensstemmelse med Stortingets vedtak og intensjoner.

Det har flere ganger i nyere tid vært stilt spørsmål om bruk av riksrett, men ikke blitt vedtatt. Et eksempel er krigsoppgjøret etter annen verdenskrig mot regjeringen Nygaardsvold, da tidligere statsminister Johan Nygaardsvold ba om å bli satt under riksrettstiltale i anledning av de fremsatte anklager fra Undersøkelseskommisjonen. Det ble også reist spørsmål om riksrett knyttet til de såkalte riksrådsforhandlingene i 1940, da Stortingets presidentskap forhandlet med den tyske okkupasjonsmakten

om en fredsavtale med Tyskland. Et annet eksempel er fra 1977, da det ble undersøkt om det var grunnlag for riksrett mot stortingsrepresentantene Berge Furre og Finn Gustavsen etter at det ble kjent at de hadde lekket hemmeligstemplet forsvarsinformasjon. Saken ble henlagt i 1978.

På 1900-tallet har det vært flest forslag om å stille høyesterettsdommere for riksrett. I de fleste tilfellene har privatpersoner ønsket å benytte Riksretten som en siste ankeinstans etter behandling i Høyesterett, etter at de har ment seg feilaktig dømt. Siste gangen riksrett ble reelt diskutert i Stortinget, var i sammenheng med justismordet på Fritz Moen og Høyesteretts avvisning av gjenåpning av straffesaken. I 2008 ble det avgjort at det ikke skulle bli riksrett.

Risikerer riksrett

■ Dommere anmeldt

Tre høyesterettsdommere kan ha oversett bevis som kunne ha ført til at dobbeldrapsdømte Fritz Moen hadde blitt renvasket før han døde. Det mener Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité.

ROBERT GERDE

Derfor vedtok i går en enstemmig komité å åpne sak for å vurdere om høyesterettsdommerne Magnus Matningsdal, Karin Bruzelli og Ellert Stang Lund skal stilles for riksrett for sin grove feilaktighet i behandlingen av Moens begjæring om gjenopptagelse.

Anmeldt. Det er privatrettsforsker Tore Sandberg som har anmeldt høyesterettsdommerne for grov feilaktighet i tjenesten og for å ha handlet mot bedre vitende, da de i 2000 kun tilstod gjenopptagelse av et av de to drapene Moen var dømt for.

Taus. Høyesterettsdommer Karin Bruzelli ønsket ikke å snakke med Aftenposten, fordi hun ikke var blitt orientert av Stortinget om vedtaket.

Aftenposten fikk ikke kontakt med Matningsdal og Lund i går. Dette betyr at Stortinget tar sin ansmeldelse alvorlig. Det er også et viktig signal til dommere om at også de risikerer å måtte stå til rette for sine avgjørelser, sier Tore Sandberg.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen ba for i år om en forklaring fra dommerne om påstanden fra Sandberg. I et felles svarbreve avviste dommerne at de hadde oversett bevis.

Overrasket. De fleste antok at komiteen ville avvise saken.

Hvis avgjørelsen i komiteen er gjort ut fra en vurdering av dommens saklige spesielle omstendigheter, er jeg svært overrasket, sier justisminister Hans Petter Grunvold. Saken berører konstitusjonen, sier han.

Det har aldri tidligere skjedd at Stortinget har blanda seg inn i domstolens avgjørelser, eller helt norske dommere i andre høyesterettsdommere – om å forklare sine kjennelser.

Dette er en dramatisk avgjørelse. Saker som vi mener høyst bør ikke tas frem, blir avvist. Sandbergs anmeldelse har vi svært alvorlig og den skal undergis en grundig behandling i komiteen, sier Grunvold.

Tu utfall. Stortinget vil saken få ett av to mulige utfall.

Enten mener Stortinget saken

10 10

ONSDAG 6. FEBRUAR 2008

VG

JUSTISMORDET

Arbeiderpartiet har allerede sagt nei til å åpne riksrettsak mot tre høyesterettsdommere i Fritz Moen-saken.

Av GUNN KARI MEDVIK OG LARS HALVØRT MAGDERØY

Arbeiderpartiet har allerede sagt nei til å åpne riksrettsak mot tre høyesterettsdommere i Fritz Moen-saken.

Liberal og Ap i går vil i år i Stortinget vurdere om dommerne opptrådte mot bedre vitende, ved å utmåle å bruke flere vitnemål da Høyesterett kjørte valgvalg avsto i 2002.

Rikt det VG kjenner til, er det flere av stortingspartiene vurderer at Fritz Moen-saken trolig ikke ender med at kontrollkomiteen innstiller på videre etterforskning.

Sjal saken sein nå er åpnet end med rettsak, må Arbeiderpartiet starte etterforskning. Apas representant i kontrollkomiteen, Svein Harald Håkonsen, sier at Apas fraksjon i kontroll- og konstitu-

Skjer neppe

Det har aldri hendt i vår konstitusjonelle historie at det er reist riksrettsklage mot en høyesterettsdommer. Hvis jeg skal si hva jeg tror, så skjer det ikke denne gangen heller.

Bestemte seg om riksrett er nedlagt i Grunnloven paragraf 66. Siden den ble vedtatt i 1814, har Riksretten vært nedlagt på alle ganger – alle ganger med tilfelle mot en eller flere regjeringer, lemmet, Stortingets medlemmer og medlemmer av Høyesterett. Men også bladet for riksrett, men det har aldri skjedd.

Saker for Riksretten gjelder forhold som den tilfelle har gjort seg skyldig i enkelte medfor. Det betyr en statutt, stortingsrepresentant eller høyesterettsdommer begir tvilkløst eller skjer i 1914. Kommer saken opp igjen i 1914.

Høyesterettsdommeren var svært kompetent og anerkjent slik den var i 1914. Da endret Stortinget Grunnloven, slik at Riksretten ble en mer moderne domstol. Dette skjedde i 1914, da ble det av 1914 medlemmer i Stortinget og 5 høyesterettsdommere. Justisminister Grunvold.

Til den nye ordningen hører også en utvaskingsmekanisme som gir langere som en slags etterforskende myndighet og i Stortinget er materialer å bygge på.

Litteratur (utvalg):

Johs. Andenæs og Arne Fliflet, *Statsforfatningen i Norge*, 2006

G. Hallager, *Norges høiesteret 1815-1915*, 1916

Eirik Holmøyvik, *Maktfordeling og 1814*, 2012

Nils Rune Langeland og Erling Sandmo, *Siste ord : Høgsterett i norsk historie 1814-1965*, 2005

Forsidebilde: Litografi fra Riksretten mot regjeringen Selmer i 1884.

Tekst: Stortingsarkivet

Trykk og layout: Stortingets grafiske seksjon

© 2015

